

dat přehlednost a uspořádanost problematiky, ale především těm, kdo chápou, že moderní systematická teorie dosáhla od svých počátků z padesátých let dnešní velmi propracované a hluboké

podoby, která vyžaduje všestrannou pozornost a také vynaložení úsilí k jejímu zvládnutí.

Eduard Urbánek

**Ralf Dahrendorf:
The Modern Social Conflict**

An essay on the politics of liberty. Weidenfeld et Nicolson, New York 1988, s. 219

Práce předního německého sociologa R. Dahrendorfa je na záložce amerického vydání uvedena jako dílo autora, který napsal osmadvacet prací. Je to autor, který je znám mezi sociology téměř na celém světě. Jeho rané práce *Homo sociologicus* a *Die Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft* se setkaly v naší zemi s ohlasem již v polovině šedesátých let. Málokterému sociologovi se dostalo tak zjevného a výrazného ocenění jeho díla jako Dahrendorfovi v Británii. Byl několik let vedoucím oddělení na známé London School of Economics a později byl poctěn pozváním do Oxfordu, kde je v posledních letech děkanem.

Dahrendorf psal rovněž o sociologii podniku, o sociální revoluci, sociální nerovnosti a také kriticky o T. Parsonsovi. Jeho trvalým a opakovaným zájmem je sociologie konfliktu. Recenzovaná práce je pokračováním jeho klasické práce z padesátých let, ovšem v kontextu jeho mnohaletých zkušeností a také nových jevů a problémů, které vyvstaly v posledních desetiletích ve světě.

Dahrendorf rozebírá a analyzuje v předmluvě a v osmi kapitolách velké množství závažných problémů. V jeho práci však lze najít jednotící hlavní téma. Jde o rozdíl a rozpor mezi důrazem na výrobu a spotřebu a na rozvíjení a rozšiřování občanských práv. K tomuto hlavnímu dilematu moderní doby Dahrendorf připojuje další souvislosti a problémy. Je to jeho pojetí konfliktu, především moderního, tříd a sociální nerovnosti včetně otázky svobody. Zde je pro Dahrendorfa typická myšlenka, že žít s konfliktem, znamená žít ve svobodě. Proto je nutné analyzovat moderní současný konflikt, jeho podoby i projevy. Třídy a vrstvy jsou však jiné než v padesátých letech. I nadále jsou spjaty s existencí moci, ne vlastnictví. Nové jsou jeho teze o formování třídy

většiny a kontrastní třídy, kterou Dahrendorf nazývá v angličtině *underclass*.

Dahrendorf prezentuje svou novou knihu o moderním konfliktu jako knihu myšlenek a analýzy. V předmluvě hodnotí autor poslední čtvrtinu 20. století jako hledání inovací, změn, je to podle něho čas J. Schumpetera a ne J. Keynesa. Svoboda potřebuje podle Dahrendorfa změnu, inovaci a smysl pro podnikání; rigidita, stagnace a skleróza jsou nepřáteli svobody.

Dahrendorf zaznamenává i jevy, které ho znepokojují. Z pěti miliard lidí na zeměkouli jedna miliarda žije na cestě ke světu zvýšených životních šancí, jedna miliarda žije na pokraji existence a tři miliardy mohou snad doufat, že při nejlepším přežijí ve svém tradičním cyklu chudoby. Nezaměstnanost dosahuje v některých zemích až 10 % a přitom je značná část nezaměstnaných bez práce stále delší dobu. V souvislosti s uvedenými problémy autor charakterizuje v předmluvě svou knihu jako pokus rozumět silám, jež působí v moderní společnosti, a chce definovat naději pro budoucnost. Sleduje moderní sociální konflikt po dvě století, je přesvědčen, že třídní konflikt je potenciálem pro pokrok (jak to tvrdil již před třiceti lety). S tím souvisí i myšlenka institucionalizace či domestikace konfliktu. Revoluce jako klamné řešení konfliktu, musí být nahrazena hledáním cest pro strategii změny. Podrobnější analýza revoluce a její povahy (je to melancholický moment historie) je uvedena v první kapitole jako kritika Marxovy koncepce revoluce. Je to krásná teorie, ale nepotřebná. Jako spojenec slouží Dahrendorfovi K. Popper se svým pojetím historicismu a jeho základních vad. Svobodná je ta společnost, která nabízí šance, ale nevnucuje způsob jejich užití.

V kapitole druhé je uvedena klíčová proble-

matika celé knihy, která vychází z koncepce anglického sociologa T. H. Marshalla o historickém vývoji občanství právního, politického a sociálního. Zde Dahrendorf uvádí základní myšlenku celé své práce o tom, že rozvoj hospodářství i fungování politické demokracie jsou závislé více na rozvoji občanských práv, a tedy i rozvoji plného občanství pro stále větší počet lidí uvnitř národních států i v mezinárodním měřítku. Problémy současného světa jsou především ústavní, právní, jde o plné rozvinutí občanských práv pro všechny. Nejde jen o spotřební statky, ale o otázky ústavní, nejde jen o rozvoj výroby a rozdělování, jde o rozvoj společnosti státního občanství, která institucionalizuje demokratický třídní boj, počítá s nejistotou a otevírá šanci pro většinu s cílem šanci pro všechny. Zároveň Dahrendorf přiznává, že existuje nadále nerovné rozdělení životních šancí. Rázi dokonce formulaci: nejen stejné šance pro všechny, ale také stejné šance pro výsledky.

Proti vztahu smlouvy na trhu práce, kde vystupují proti sobě privátní osoby, je občanství kontraktem platným pro všechny občany. Plné občanství nemůže být převedeno do oblasti tržní, nemůže se prodávat nebo kupovat, musí platit pro většinu a cílově i pro všechny. Rozvoj a prosazení právního a zákonného občanství pro stále větší počet lidí i zemí neznamená odstranění konfliktu a sociálních problémů. Mění se jejich povaha, vznikly nové sociální problémy. Trvalá chudoba nebo dlouhodobá nezaměstnanost jsou novými problémy, vzniká nová podoba deprivace. Ta ovšem nemobilizuje třídy ve starém slova smyslu, i když si Dahrendorf klade otázku, proč neexistuje ve vyspělých průmyslových zemích strana nezaměstnaných. Změny v třídní struktuře i ve formách konfliktu a jejich řešení neodstraňují problémy růstu byrokracie v parlamentních demokraciích, ale změny jsou možné a žádoucí bez revoluce.

Značnou pozornost věnuje Dahrendorf analýze mizejícího proletariátu ve vyspělých kapitalistických zemích. Zde formuluje svůj názor velmi důrazně. Místo boje za vytvoření nového světa šli dělníci na konci třicátých let do války za svět, který je. V kontextu tohoto problému vyslovuje Dahrendorf dosti kategorický názor, že dělnictvo mělo spíše tendenci být netolerantní, nacionalis-

tické víc než internacionalistické, že bylo dosti autoritativní a bylo více přitahováno k extrémistickým hnutím než k umírněným a demokratickým.

Úvahy o mizejícím proletariátu a jeho nedostacích, které kontrastují s Marxovou tezí o apriorní revolučnosti dělnické třídy, doplňuje Dahrendorf myšlenkami o roli intelektuálů včetně jejich iluzí, které daly podnět pro formování myšlenky o zradě intelektuálů. Podle Dahrendorfa to byly samy revoluční iluze, které byly formou zrady intelektuálů. Po těchto úvahách přechází ke stanovení odlišností mezi diktaturami, autoritativními a totalitními režimy. Tradiční autokracie tolerují sociální nerovnosti, brutalitu a chudobu, zatímco revoluční autokracie ji tvoří. Reálný socialismus není podle Dahrendorfa totalitní, ale je těžkopádnou směsí autokracie a byrokracie. Demokracie není nikdy plně schopná sama měnit nebo plně kontrolovat byrokracii. Není ani jisté, zda byly nalezeny vhodné instituce pro kontrolu byrokracie jako velké hrozby demokracii. Jak občanství, tak poskytování příležitostí pro volby a alternativy jsou úkolem, který není nikdy ukončen. Intelektuálové pak musí udržovat svou nezávislost, aby mohli hrát svůj kritický part.

Dahrendorf věnuje značnou pozornost R. Aronovi, francouzskému filozofovi a sociologovi. Sdílí jeho kritické názory vůči nesmiřitelnosti třídního boje a nutnosti revoluce, je však proti koncepci konvergence, socialismus není jiná průmyslová společnost, nýbrž politická metoda pro prosazení průmyslového vývoje. Nesdílí ani tezi o konvergenci industriální společnosti amerického a sovětského typu. Nutnost sporů či soupeření a konfliktu je samozřejmá, nejde však o jejich smíření, ale o to, aby se nestaly militantními. Znovu zde Dahrendorf podtrhuje s odvoláním na amerického Lipseta nutnost demokratického třídního boje, institucionalizace a regulace konfliktu. Jde o schopnost přinášet změny bez revoluce.

V dalším výkladu Dahrendorf spojuje své koncepcie sociologické se svým politickým liberálním krédem. Uznává velký význam sociální demokracie; ta však ztratila svou historickou sílu, protože velké sociální síly umírají v okamžiku svého vítězství.

V kapitole sedmé, která pojednává o velmi různých otázkách v celkovém pojetí situace po významné změně třídní struktury a povahy konfliktu, věnuje Dahrendorf velkou pozornost nezaměstnanosti. Nepovažuje ji zajev normální, přirozený, nebo dokonce pozitivní. Problém nezaměstnanosti ho tíží jako liberála s humanistickým akcentem. Dospívá k názoru, že míra nezaměstnanosti musí být sledována, protože její překročení nebo enormní zvýšení přináší řadu problémů. Upozorňuje na okolnost, že růst osmdesátých let byl založen na růstu nezaměstnanosti. S tím spojuje analýzu práce a klade si otázku, do jaké míry je současná společnost společností práce, nebo zda lze mluvit o krizi nebo i konci společnosti práce. Zařazuje i problémy „kasinového kapitalismu“, jak o něm píše americká autorka Susan Strangeová. Zmiňuje se i o kategorii „yuppies“.

Zajímavé jsou jeho podrobné výpočty na základě statistických údajů o tom, kolik lidí je přímo zapojeno do pracovního procesu. Dahrendorf dospívá k závěru, že v současné západní společnosti pracuje asi pětina obyvatelstva. Znovu se vrací k problematice skupiny lidí, kterou označuje jako underclass. Upozorňuje na rizika anomie a byrokracie, ale současně zdůrazňuje nové typy konfliktu, které vystřídaly staré, jež zůstávají jen jako okrajová rezidua.

V poslední kapitole Dahrendorf pojednává o nové sociální smlouvě a ptá se, kdo chce změnu. Zaznamenává dvě nové politické síly thatcherismu a hnutí zelených. Thatcherismus a jeho paralelu v USA reagonomiku označuje za radikální konzervativismus, za program radikální změny, který přišel nečekaně z této strany. Pokud jde o budoucnost, Dahrendorf předpokládá nástup liberální agendy. Je jen cesta vpřed k nové svobodě. Jádro liberální agendy je především v rozvíjení občanství a občanských práv pro všechny. Dahrendorf je přesvědčen o vývoji ke světové občanské společnosti. Je však nutno řešit i další otázky rovnoprávnosti pohlaví, odstranění nezaměstnanosti, protože plná zaměstnanost zůstává pro Dahrendorfa žádoucím cílem. Ekologické

problémy musí být řešeny důsledně a kategoricky. Je nutné odstranit i disparity ve vývoji a změnit postavení skupiny underclass. Zde zařazuje i požadavek záruky základního minimálního příjmu. Jde vlastně o jakýsi souhrn základních opatření pro rozvoj k větší svobodě, která se bude rozvíjet ve znamení liberální orientace.

Dahrendorf je autorem, který jako sociolog i jako politicky angažovaný občan má vliv na veřejné mínění své země i na veřejné mínění mezinárodní. Jeho práce z roku 1988 ukazuje na trvalou kontinuitu s názory, které rozvíjel již v letech padesátých ve své klasické práci o třídách a třídním konfliktu v industriální společnosti. Spojuje i nadále analýzu konfliktu s názorem na jeho zásadní význam pro pokrok a svobodu. Konflikt však musí být institucionalizován a regulován. Zařazuje i nové problémy. Jeho práce má analytický i koncepční ráz, usiluje o zachycení základních problémů své doby. Jeho základní nosná koncepce o souvislosti a rozdílu mezi růstem výroby a spotřebou a prohlubováním i rozšiřováním občanských práv pro všechny třídy i skupiny, je spojena s jeho liberálním politickým zaměřením a jeho liberální agendou.

Dahrendorfova práce má význam i pro náš dnešní ekonomický, sociální a politický vývoj, protože analyzuje a hodnotí vývoj vyspělých zemí se snahou o věcné, ale také i kritické posouzení nových problémů a nových moderních konfliktů. Dahrendorf nevidí jako mnozí současní autoři v zahraničí i u nás skutečnost s určitou mírou povrchnosti jako téměř bezproblémovou, nekonfliktní, bez potíží. Naopak poukazuje na to, že současný svět je plný problémů i nedořešených úkolů. Politika svobody je politikou života s konfliktem. Prosperita a občanství mají své místo v konstituci, která usiluje o největší životní šance pro všechny. Lidstvo potřebuje nový liberalismus, světovou občanskou společnost. O tom však rozhodne reálný společenský vývoj, i když Dahrendorf věří své liberální vizi řešení.

Eduard Urbánek